

СТУПЕНІ ПАРАЎНАННЯ ЯКАСНЫХ ПРЫМЕТНІКАЎ

Якасныя прыметнікі ўтвараюць формы дзвюх ступеней параўнання – вышэйшай і найвышэйшай. Формы вышэйшай ступені параўнання паказваюць якасць, якая ўласціва пэўнаму прадмету ў большай ці меншай ступені, чым у іншых прадметах. Формы найвышэйшай ступені параўнання паказваюць, што якасць пэўнага прадмета самая высокая ці самая нізкая ў параўнанні з іншымі прадметамі.

Формы ступеней параўнання бываюць простыя (сінтэтычныя) і складаныя (аналітычныя).

Простая форма вышэйшай ступені параўнання ўтвараецца пры дапамозе суфіксаў *-ейш-* (*-эйш-*) і *-ш-*. Найбольшую прадуктыўнасць мае суфікс *-ейш-* (*-эйш-*), які далучаецца да асновы прыметніка: «моцны – мацнейшы», «белы – бялейшы», «дарагі – даражэйшы». Толькі чатыры прыметнікі ўтвараюць простую форму вышэйшай ступені параўнання пры дапамозе суфікса *-ш-*. Пры гэтым назіраецца суплетыванасць асноў: «вялікі – большы», «малы – меншы», «добры – лепшы», «дрэчны – горшы». Простыя формы «малодшы», «старшы» – часткі ў назвах пасадаў і званняў («малодшы сяржант», «старшы эканаміст») – параўнальнае прыметны не маюць і формамі вышэйшай ступені не з’яўляюцца. Формы «малодшы», «старшы» ўжывальныя таксама ў выразах «малодшыя класы», «старшыя класы». Пры ўказанні на ўзрост выкарыстоўваюцца формы «маладзейшы», «старэйшы».

Часам у мастацкіх тэкстах ужываюцца характэрныя для рускай мовы формы, якія паводле свайго граматычнага складу не адрозніваюцца ад прыслоўяў: «дужэй», «ясней», «лепей». Такія формы пранікаюць ў беларускую літаратурную мову з дыялектнай і лічацца адхіленнем ад літаратурнай нормы: «У наступную хвіліну яна (Ганна) бачыць, што Мікалай **вышэй** ростам, **вузей** у плячах і не такі малады» (Б.Сачанка).

Складаная форма вышэйшай ступені параўнання ўтвараецца шляхам далучэння да прыметнікаў слоў «больш (болей)», «менш (меней)»: «больш важны», «менш складаны». Такая форма больш ужывальная, чым простая, паколькі ўтвараецца амаль ад усіх якасных прыметнікаў.

Значэнне вышэйшай ступені якасці ў беларускай мове можа выражацца словазлучэннямі “прыметнік вышэйшай ступені параўнання+назоўнік вінавальнага склону з прыназоўнікам *за*”: «маладзейшы за сястру», «мацнейшы за дуб»; пры дапамозе параўнальных зваротаў са злучнікамі *як*, *чым*: «Няма на свеце прыгажэйшых дзяўчат, як у нас, у Беларусі» (Т.Хадкевіч); «Ён (Выліваха) ніколі не думаў, што лёс верне яму яе. Прыгажэйшую, маладзейшую, лепшую, чым тыя» (У.Караткевіч); спалучэннямі прыметнікаў са словамі «куды», «яшчэ»: «куды больш будзённы», «яшчэ больш густы». У моўнай практыцы існуе і такі апісальны спосаб утварэння складанай формы вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў, калі словы «куды», «яшчэ» далучаюцца да прыметнікаў у прастай форме вышэйшай ступені: «куды прыгажэйшыя», «яшчэ разумнейшы». Ён не супярэчыць патрабаванням літаратурнай нормы, у

адрозненне ад памылковых формаў «больш прыгажэйшыя», «меней разумнейшы» і інш.

Простая форма найвышэйшай ступені параўнання ўтвараецца шляхам далучэння да простага формы вышэйшай ступені прыстаўкі *най-*: «лепшы – найлепшы», «весялейшы – найвесялейшы», «прыгажэйшы – найпрыгажэйшы». Такая форма можа ўтварацца таксама ад прыметнікаў прыставачна-суфіксальным спосабам: «новы – **найноўшы**», «вялікі – **найвялікшы**».

Складаная форма найвышэйшай ступені параўнання ўтвараецца спалучэннем прыметнікаў са словамі «самы», «найбольш», «найменш»: «самы малады», «найбольш цікавы», «найменш важны». Пры формах найвышэйшай ступені залежныя словы стаяць у родным склоне з прыназоўнікамі *з*, *сярод*: «самы прыгожы з усіх», «найменш смелы сярод нас», у месным склоне з прыназоўнікам *у*: «найбольш адказная ў групе».

У мастацкай літаратуры, у тэкстах гутарковага і публіцыстычнага стыляў сустракаецца ўжыванне формаў вышэйшай ступені параўнання для абазначэння гранічнай (самай высокай ці самай нізкай) ступені якасці прадмета, якое ўзнікла пад уплывам рускай мовы і называецца **элятывам** (ад лац. «*elativus*» ‘узвышаны’): «Усякія травы, кветкі, кожны кусцік, кожная саломінка падымалі галовы, цягнуліся к сонцу, віталі яго і ў гонар яго курылі найлепшымі ладанамі – **чысцейшымі** гуманамі раніцы і **прыемнейшымі** пахамі светлых красак лугу» (Якуб Колас). Форма элятыва не характэрная для беларускай літаратурнай мовы, ёй адпавядаюць формы найвышэйшай ступені параўнання: «найчысцейшыя», «самыя чыстыя».

Некаторыя якасныя прыметнікі зусім не ўтвараюць ступеней параўнання. Да іх адносяцца прыметнікі з абазначэннем стану чалавека («дарослы», «жанаты», «жаласты», «жывы»); прыметнікі з абазначэннем фізічных якасцей чалавека («гарбаты», «кульгавы», «крывы», «лысы»); прыметнікі з абазначэннем масці жывёл («рабы», «буланы», «вараны», «гняды», «пярэсты», «рыжы», «шэры», «дарашаваты»); прыметнікі з абазначэннем колеру прадметаў праз іх адносіны да іншых прадметаў («васільковы», «крэмавы», «залацісты», «малінавы», «бурачковы», «зямлісты»); складаныя прыметнікі тыпу «цёмна-сіні», «светла-зялёны», «яснавокі».

Толькі складаныя формы ступеней параўнання маюць прыметнікі: утвораныя ад іменных і дзеяслоўных асноў пры дапамозе суфіксаў *-н-*, *-льн-*, *-лів-* («радасны», «адчувальны», «клапатлівы»); утвораныя ад іншамоўных назоўнікаў пры дапамозе суфікса *-ічн-* (*-ычн-*) («гераічны», «меладычны»); утвораныя ад дзеяслоўных асноў пры дапамозе суфікса *-л-* («працяглы», «хрыплы»); з суфіксам *-к-* («стромкі», «ліпкі», «зверскі»); з суфіксамі *-аст-*, *-іст-*, *-іт-*, *-авіт-* («віхрасты», «агністы», «сярдзіты», «сакавіты»); утвораныя ад іменных асноў прэфіксальным і прэфіксальна-суфіксальным спосабамі («разудалы», «бязлітасны», «неабсяжны»).

Т.Я.Старасценка